

Investigating some of the Factors Affecting Agritourism Development in the Citrus Gardens (Studied Case: Caspian Sea Coastal Provinces)

Maryam Mahmoodi*

Assistant Professor, Seed and Plant Improvement Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Karaj, Iran

Mohammad Chizari

Professor, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Khalil Kalantari

Professor, Campus of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

Abdolreza Roknadin Eftekhari

Professor of Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

This study investigates some factors affecting agritourism development in the citrus gardens in the Caspian Sea coastal provinces. A questionnaire was used for collecting the data. The statistical population of this study was monofunctional and multifunctional citrus gardens in three provinces of Mazandaran, Gilan, and Golestan. Sampling and completing the questionnaire were performed using stratified random sampling and available sampling methods, respectively. The collected data were analyzed as descriptive and inferential statistics (logistic regression test) using SPSS software. In order to determine the predictor variables, the decision of citrus gardeners to provide agritourism

* Corresponding Author: m.mahmoudi@areeo.ac.ir

How to Cite: Mahmoudi, M., Chizari, M., kalantari, K., Roknadin Eftekhari, A. (2022). Investigating Some of the Factors Affecting Agritourism Development in the Citrus Gardens (Studied Case: Caspian Sea Coastal Provinces). *Tourism Management Studies*, 17(57), 79-111.

services, the results of the logistic regression test showed that the variables participation in entrepreneurship courses, the amount of knowledge and skills in the development of agritourism, entrepreneurial skills, and spirit of gardeners, and their attitude towards diversification of agricultural activities could predict 66.7% of the dependent variable changes (acceptance of agritourism).

Introduction

As one of the multifunctional agricultural strategies, agritourism refers to farming-related activities carried out on a working farm or other agricultural settings for recreational, tourism, and educational purposes (Arroyo et al., 2013). In the Caspian Sea coastal provinces, despite the suitable conditions for developing this type of tourism, these activities have not developed much. So, the primary purpose of this research was to investigate and identify some factors affecting the provision and development of tourism services by gardeners of Caspian Sea coastal provinces (Golestan, Gilan, and Mazandaran provinces).

Materials and Methods

The statistical population of this research included all multifunctional and monofunctional gardeners in Golestan, Gilan, and Mazandaran provinces. Using Cochran's formula, the sample size of monofunctional gardeners was calculated to be 280 people ($N=12004$). Samples were selected using a stratified random sampling method. The estimation method was used since there was no valid data on the population size of gardeners providing agricultural tourism services (or multifunctional gardeners). In this section, after interviews with managers and officials and farmers and residents of villages, the statistical population of multifunctional gardeners in this study was estimated to be 240 people. Using the Morgan sampling table, the sample size was calculated to be 148 people selected using the convenience sampling method. A questionnaire was used to collect data. In order to calculate the reliability of the questionnaire, Cronbach's alpha method was used, using the results of completing 30 pre-test questionnaires in Roknkola village located in Ghaemshahr city, and Cronbach's alpha coefficient was calculated to be higher than 0.7 for all sections of the questionnaire.

The collected data were analyzed in the form of descriptive and inferential statistics (logistic regression test) using SPSS software.

Discussion and Results

This study showed that the attitude of multifunctional gardeners who provided agritourism services in their gardens toward agritourism development was relatively positive, while monofunctional gardeners showed a neutral perspective. Knowledge and skill of monofunctional and multifunctional gardeners in developing agritourism were moderate and high, respectively. Results also showed that attending the entrepreneurship training courses, level of knowledge and skill in developing agritourism, entrepreneurial spirit and skill, and gardeners' attitude toward agritourism explained 66.7 percent of the dependent variable (provision of agritourism).

Conclusions

In this study, the two variables of age and the amount of income did not significantly affect the prediction of the variable of acceptance and implementation of tourism businesses. In contrast, the farmers' entrepreneurial knowledge and skill are one of the variables affecting the acceptance and implementation of multifunctional agriculture and diversification of agricultural activities, including the provision of agritourism services. Hence, strengthening the entrepreneurial skills of farmers is recommended as a creative and innovative response to environmental changes, including agricultural multifunctionality.

Some other recommendations in this regard are:

Organizing appropriate training courses to strengthen farmers' skills and entrepreneurial spirit using a balanced combination of human and technical communication skills.

Providing entrepreneurship education in schools, vocational schools, and agricultural colleges in order to introduce and strengthen the concept and spirit of entrepreneurship and training the entrepreneurial workforce in cooperation with the Ministry of Education, Ministry of Agricultural Jihad, and non-governmental organizations.

Establish a system of incentives (especially financial) or subsidies for farmers who have a specific business management plan (for example,

supporting farmers who have a specific business strategy or providing incentives) and financial and monetary funding for projects with a prerequisite for entrepreneurship education).

Keywords: Multifunctional Agriculture, Monofunctional Agriculture, Agritourism, Commodity and Non-commodity Outputs, Entrepreneurship.

تبیین برخی از عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی در باغ‌های مرکبات (مورد مطالعه: استان‌های حاشیه دریای خزر)

استادیار موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

مریم محمودی *

استاد دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

محمد چیدری

استاد پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج، ایران

خلیل کلانتری

استاد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی و شناسایی برخی از عوامل تأثیرگذار بر ارائه و توسعه خدمات مختلف گردشگری کشاورزی توسط باغداران مرکبات استان‌های حاشیه دریای خزر است. ابزار مورد استفاده به منظور جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه بود. جامعه آماری این مطالعه باغداران مرکبات تک کارکردی و چند کارکردی در سه استان مازندران، گیلان و گلستان بود که به ترتیب با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی با انتساب متناسب و روش نمونه‌گیری در دسترس اقدام به نمونه‌گیری و تکمیل پرسشنامه شد. تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در قالب آمار توصیفی و استنباطی (آزمون رگرسیون لجستیک) با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد. نتایج آزمون رگرسیون لجستیک به منظور تعیین متغیرهای پیش‌بینی کننده تصمیم به ورود باغداران مرکبات به ارائه خدمات گردشگری کشاورزی نشان داد که متغیرهای؛ شرکت در دوره‌های کارآفرینی، میزان دانش و مهارت در توسعه گردشگری کشاورزی، مهارت و روحیه کارآفرینی باغداران و نگرش آن‌ها نسبت به متنوع‌سازی فعالیت کشاورزی قادر به پیش‌بینی ۶۶/۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته (پذیرش گردشگری کشاورزی) بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: کشاورزی چندکارکردی، کشاورزی تک‌کارکردی، بروندهای کالایی و غیرکالایی، گردشگری کشاورزی، کارآفرینی.

مقدمه

طی دهه‌های اخیر نظریات ارائه شده در زمینه توسعه روستایی به سرعت در حال تغییر مسیر از توجه صرف به افزایش تولید به سوی ویژگی‌های چندبعدی و چندکارکردی فعالیت‌های کشاورزی بوده‌اند. در این راستا، مهم‌ترین مفهوم نظری که به‌ویژه طی دو دهه گذشته در زمینه خط سیر کشاورزی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه مطرح شده، این است که کشاورزی از عرصه «تولید گرایی» به «فرا تولید گرایی» حرکت کرده است (ضیاء توانا و امیرانتخابی، ۱۳۸۶).

دوره تولید گرایی به سبکی از سیاست و فعالیت کشاورزی اشاره می‌کند که با افزایش مصرف نهاده‌ها به‌ویژه نهاده‌های شیمیایی تأکید بر حداکثر کردن تولید محصولات کشاورزی دارد، ساختار سیاست گذاری غالب بالا به پایین می‌باشد و عمدتاً از فنونی استفاده می‌کند که باعث تخریب شدید محیط زیست در مناطق کشاورزی شده است (ویلسون^۱، ۲۰۰۷؛ برتون و ویلسون^۲، ۲۰۰۶)؛ اما بحران‌های ایجاد شده در نتیجهی دنبال کردن چنین الگویی در دهه ۱۹۸۰ موجب شد که تدابیری برای جبران اثرات منفی سبک تولید گرایی اندیشیده شود. این قبیل اصلاحات به تدریج منجر به ظهور دوره گذار از تولید گرایی به سبک جدیدی شد که فرا تولید گرایی نامیده می‌شود (ویلسون، ۲۰۰۷).

کاهش در شدت عملیات زراعی، تنوع بخشی به اقتصاد روستایی، حرکت از «تولید» صرف محصولات کشاورزی به سمت «مصرف» (نه تنها مصرف غذا و ایاف، بلکه مصرف خروجی‌های غیر کالایی ایجاد شده توسط کشاورزی، از جمله تنوع زیستی، مناظر و چشم انداز ایجاد شده توسط کشاورزی، حفظ محیط زیست و سکونت گاه‌های حیوانات و حیات وحش) (رفیعی و امیرنژاد، ۱۳۸۸؛ برخاگا و ریچاردز^۳، ۲۰۰۸)، کاهش نقش دولت در سیاست گذاری و درگیری تولید کنندگان در مرکز فرایند تصمیم گیری و استفاده از تکنیک-های زراعی سازگار با محیط زیست (تودورویک^۴ و همکاران، ۲۰۰۹) از جمله ویژگی‌های دوره فرا تولید گرایی می‌باشد.

1 Wilson

2 Burton & Wilson

3 Bjørkhauga & Richards

4 Todorović

کشاورزی چندکارکردی که در حقیقت بر استفاده از منابع به‌ویژه اراضی کشاورزی برای سایر فعالیت‌های غیرتولیدی در کنار هدف تولیدی کشاورزی تأکید می‌کند، در این گذار فرضی از تولیدگرایی به فراتولیدگرایی قرار می‌گیرد. در این رهیافت، اصل بر به خدمت گرفتن کلیه ابعاد اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی در جهت رسیدن به توسعه پایدار می‌باشد (لیانگ^۱ و همکاران، ۲۰۱۲؛ ۲۹، پارالوپز^۲ و همکاران، ۲۰۰۸، ون هویلنبروک^۳، ۲۰۰۳؛ ویلسون، ۲۰۰۸).

به اعتقاد هولمز^۴ (۲۰۰۶)، مارسدن و سانینو (۲۰۰۸) و ویلسون (۲۰۰۸) کشاورزی زمانی چندکارکردی است که یک یا چندین کارکرد علاوه بر نقش اصلی‌اش که تولید غذا و الیاف است، داشته باشد. البته نوع و شدت این کارکردها با توجه به وزن نسبی هر یک از این اجزاء و عناصر در هر منطقه متفاوت می‌باشد (وینتر و موریس^۵، ۲۰۰۴).

بروندادهای غیرکالایی در رهیافت کشاورزی چندکارکردی مصادیق متعددی دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به فعالیت‌هایی چون افزودن ارزش بیشتر به محصولات از جمله تولید محصول ارگانیک و فرآوری درون مزرعه‌ای محصول، طراحی منظر و چشم‌انداز و استفاده از آن جهت ارائه خدمات گردشگری در مزارع، کشت گیاهان خاص به منظور تولید انرژی-های زیستی، طراحی و اجرای مزارع آموزشی به‌ویژه برای کودکان، برگزاری تورهای آموزشی و تفریحی به منظور آشنایی مصرف‌کنندگان با فرایند تولید کشاورزی، مدیریت طبیعت، منظر و فضای سبز اشاره کرد (ویلسون، ۲۰۰۸).

در حقیقت در فرایند کشاورزی چندکارکردی، نوعی پیکربندی مجدد منابع، از طریق تغییر در فعالیت‌ها به دلیل وجود تقاضاها و کنشگران جدید ایجاد می‌شود. از طریق مدیریت و اجرای چنین فرایندهایی برخی از خانوارها به منظور اجرای فازهای بالاتری از متنوع‌سازی اقدام به جمع‌آوری سرمایه (پول، دانش و مهارت لازم، سرمایه فیزیکی، ارتباطات کاری و اجتماعی) می‌کنند (وندرپلاگ، ۲۰۰۳). بلتی^۶ و همکاران (۲۰۰۲) برای تفهیم بهتر این موضوع ننگاره زیر را ارائه دادند. در این ننگاره هر اقدام زراعی از سه مجموعه فعالیت مختلف

1 Liang

2 Parra-López

3 Van Huylenbroek

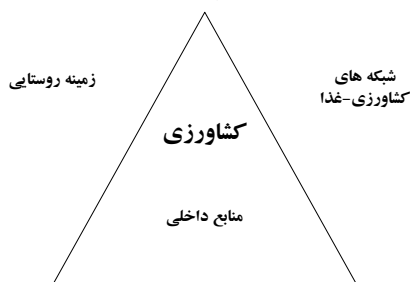
4 Holmes

5 Winter & Morris

6 Belletti

تشکیل شده است که هر فعالیت در یک ضلع این مثلث قرار می‌گیرد. ضلع اول یا ضلع شبکه‌های کشاورزی- غذا، مجموعه‌ای از روابط تجاری را نشان می‌دهد که حول تولیدات کالایی و محصولات غذایی ایجاد شده‌اند؛ ضلع دوم، زمینه‌ی روستایی است که بیان‌گر تعامل برون‌داد کالایی با برون‌دادهای غیر کالایی می‌باشد؛ و در ضلع سوم، سازمان‌دهی منابع داخلی مانند دانش، نیروی کار، زمین، آب، سرمایه و ماشین‌آلات مورد توجه است.

شکل ۱. اضلاع سه‌گانه‌ی کشاورزی چندکارکردی (بلتی و همکاران، ۲۰۰۲)

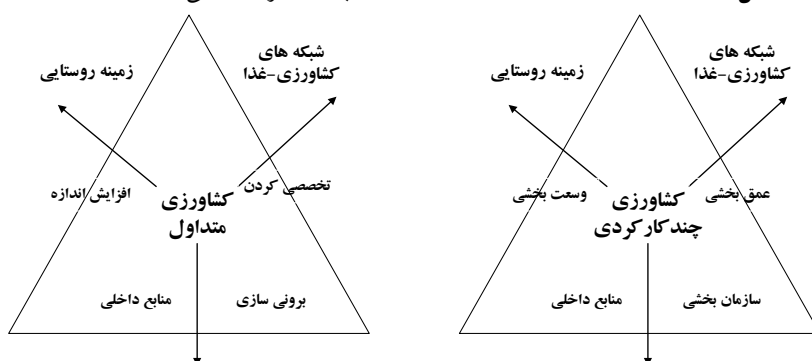
زمانی که کشاورزی متعارف جریان دارد، کشاورز از اصل تخصصی کردن^۱ استفاده می‌کند که هدفش افزایش میزان تولید کالایی و ایجاد پیوندهای قوی با یک مشتری خارجی (یک تعاونی یا یک عمده‌فروش) می‌باشد (ضلع کشاورزی-غذا). در ضلع زمینه‌ی روستایی، هدف کشاورز افزایش اندازه زمین است و در ضلع منابع داخلی، منابع داخلی جایگزین نهاد خارجی خریداری شده از بازار نهاد می‌شود. با این روش، کشاورز تلاش می‌کند تا سطح درآمدش را از طریق کاهش میزان نسبت نیروی کار به سرمایه حفظ کند؛ اما به منظور ایجاد یک مزرعه‌ی چندکارکردی که از طریق آن بتوان برون‌دادهای مختلف کالایی و غیر کالایی را عرضه نمود، کشاورزان یا مولدان بخش کشاورزی بایستی از دو سازوکار زیر استفاده کنند:

1 Specialization

الف- عمق بخشی به فعالیت‌های موجود در ضلع شبکه‌های کشاورزی- غذا: در این حالت هدف کشاورزان، کسب سود بیشتر از طریق متنوع‌سازی محصولات مانند بهره‌گیری از کشاورزی ارگانیک، فروش مستقیم به مشتریان و فرآوری درون مزرعه است.

ب- وسعت بخشی در ضلع زمینه روستایی: وسعت بخشی به این معناست که کشاورزان در قالب شبکه‌های روستایی و اساساً در سطح ناحیه، فعالیت‌های جدیدی را به کشاورزی اضافه می‌کنند. به‌عنوان مثال بهره‌گیری از گردشگری کشاورزی، توسعه فعالیت‌های درون-مزرعه‌ای جدید و مدیریت منظر و چشم‌انداز.

شکل ۲. گذار از کشاورزی متداول به کشاورزی چندکارکردی (بلتی و همکاران، ۲۰۰۲)

برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه‌ی گردشگری را به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار قلمداد می‌کنند، چراکه سبب ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و درنهایت بهبود رفاه و معیشت خانوارهای روستایی خواهد شد (حیدری سورشجانی و همکاران، ۱۳۹۷). تأمین منظر و چشم‌انداز و ارائه خدمات و محیطی جهت گذران اوقات تفریحی درون مزرعه که به آن گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه‌ای یا اگروتوریسم^۱ گفته می‌شود به‌عنوان یکی از رهیافت‌های اصلی برای بهبود معیشت پایدار روستاییان در نظر گرفته شده است (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴؛ مارسدن و سونینو، ۲۰۰۵؛ سابوتینا^۲، ۲۰۰۴).

گردشگری کشاورزی را می‌توان کلیه‌ی فعالیت‌های تفریحی، گردشگری و آموزشی در مناطق روستایی تعریف کرد که توسط بهره‌برداران زراعی و دامی بر پایه کشاورزی، دامداری، ماهیگیری، آداب‌ورسوم زراعی محلی، معماری بومی و منظر زراعی، شکار و...

1 agroturism
2 Soubbotina

انجام می‌گیرد (بلاکا^۱ و همکاران، ۲۰۰۹). علاوه بر این گردشگری کشاورزی در بسیاری از نقاط دنیا، بازدیدهای آموزشی، خوراک، فعالیت‌های تفریحی، اقامت گردشگران در مزارع، اتاق‌ها یا چادرزدن، خرید مستقیم محصولات روستایی یا صنایع دستی، برداشت محصول یا چیدن میوه و حتی تجربه غذا دادن به دام را نیز شامل می‌شود. راه‌اندازی و توسعه این نوع از گردشگری این امکان را برای بهره‌برداران فراهم می‌کند که در آمد خود را به طرق متنوعی چون تورهای مزرعه‌ای یا باغی، جشنواره‌های مربوط به برداشت محصول، تورهای آموزشی برای بچه‌ها، مازهای ذرت، برداشت محصول توسط مصرف‌کنندگان و خدمات متنوعی از این قبیل افزایش دهند (پاتر و تیزلی^۲، ۲۰۰۵).

اگرچه طی سال‌های اخیر گردشگری کشاورزی در قوانین و برنامه‌های کشور بیشتر مورد توجه واقع شده است، اما صنعت گردشگری با وجود شرایط متنوع اقلیمی ایران و امکان کشت محصولات متنوع، سهم بسیار ناچیزی را در کشور به خود اختصاص داده است، به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۶ سهم گردشگری در تولید ناخالص دولتی کشور ۷/۳ درصد بوده و مسلماً سهم گردشگری کشاورزی در این زمینه بسیار ناچیز می‌باشد (کریمی و کیاسر، ۱۳۹۷). در حالی که با توجه به اینکه روستاهای ایران دارای جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و هنری متنوعی هستند و قابلیت تبدیل شدن به کانون‌های جذب گردشگر را دارند (سقایی، ۱۳۸۵؛ رستمی و زارع، ۱۳۹۰)، لزوم بهره‌گیری برنامه‌های راهبردی توسعه پایدار از این صنعت به‌طور فزاینده‌ای احساس می‌شود. چراکه توجه به گردشگری پایدار کشاورزی در ایران نیز می‌تواند سهم این بخش را در اقتصاد ملی و منطقه‌ای افزایش داده و همچنین باعث رونق و توسعه کشاورزی و سکونتگاه‌های روستایی شود (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۹۱). سه استان گیلان، مازندران و گلستان در مجموع با مساحت ۵۸۹۰۴ کیلومتر مربع در حاشیه دریای خزر در شمال ایران جای گرفته‌اند؛ اما طی دو دهه اخیر نقاط روستایی استان‌های حاشیه دریای خزر با رشد منفی مواجه بوده‌اند. ظهور چنین مشکلاتی باعث تغییر در ساختار فضایی، جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی این مناطق از طریق مهاجرت روستاییان به شهرها و تبدیل مراکز روستایی به شهرهای کوچک نیز شده است که در نهایت دگرگونی منظر و چشم‌انداز روستایی و تغییر کاربری اراضی در این مناطق را به دنبال داشته است (ضیاء توانا

1 Blacka

2 Potter & Tilzey

و امیرانتخابی، ۱۳۸۶). درحالی که این مناطق در ایران به دلیل برخورداری از محیطزیست منحصربهفرد، داشتن گونه‌های گیاهی و جانوری کم‌نظیر، جنگل‌های استثنایی حاشیه دریای خزر و داشتن جاذبه‌های گردشگری از اهمیت اقتصادی-کولوژیکی بالایی برخوردار است. طی مشاهداتی که توسط محقق از منطقه مورد مطالعه به عمل آمد، برخی از بهره‌برداران در مزارع و باغات خود طی سه سال اخیر، اقدام به ارائه برخی از خدمات گردشگری کرده‌اند. عمده این خدمات در استان مازندران به صورت تجهیز اقامتگاه‌های نیمروزی در باغ‌های مرکبات و ارائه خدمات اقامتی و مهمان‌پذیری، برداشت محصول توسط گردشگران از مزارع و فروش ماهی در استخرهای پرورش ماهی تأسیس شده در مزارع و باغات بود. در استان گلستان ارائه اقامتگاه‌های گردشگری در مزارع و باغات مرکبات و تهیه و سرو غذاهای محلی در این مزارع برای ارائه به گردشگران متداول‌ترین نوع از فعالیت‌های گردشگری کشاورزی بود. در استان گیلان نیز همانند دو استان گلستان و مازندران بهره‌برداران عمدتاً به ارائه اقامتگاه‌های گردشگری در باغات و مزارع خود پرداخته و تعداد محدودی از این مزارع به ارائه امکانات ماهیگیری در مزارع برای گردشگران نیز می‌پردازند.

هرچند طی سال‌های اخیر برخی از مزارع در این سه استان در حال ارائه خدمات گردشگری کشاورزی به گردشگران بوده‌اند، اما با توجه به جوان بودن گردشگری کشاورزی در منطقه، مزایای کامل این نوع از گردشگری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین تدوین راهبردهای پیش‌برنده توسعه گردشگری کشاورزی توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و همچنین برنامه‌ها و سازمان ترویج به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان توسعه کشاورزی و روستایی و حتی افراد محلی چندان مورد توجه قرار نگرفته است (قادری و هندرسن^۱، ۲۰۱۲). از این رو هدف اصلی این پژوهش شناسایی برخی عوامل تأثیرگذار بر ارائه خدمات مختلف گردشگری کشاورزی توسط باغداران مرکبات در استان-های حاشیه دریای خزر می‌باشد. اهداف اختصاصی این مطالعه عبارت‌اند از:

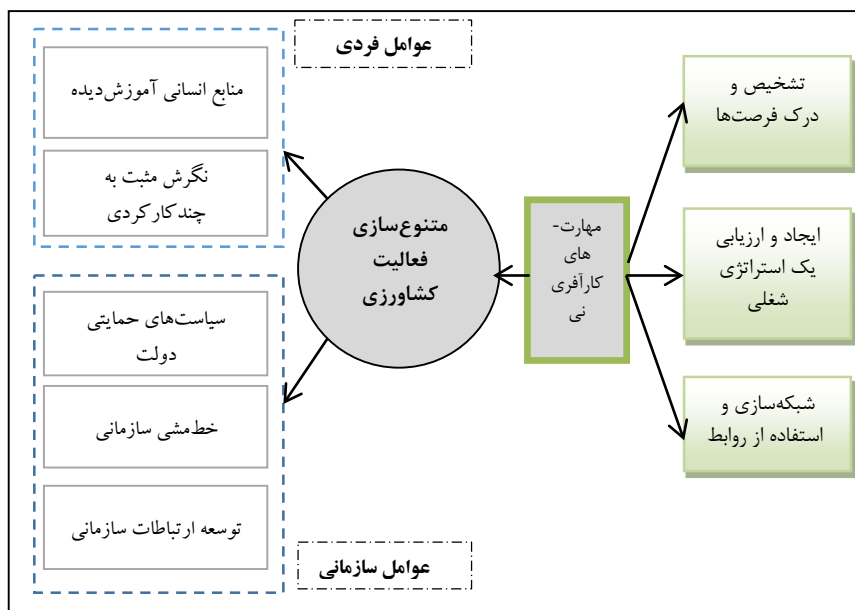
- بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای باغداران تک‌کارکردی و چندکارکردی
- شناخت و تبیین نگرش پاسخگویان نسبت به توسعه گردشگری کشاورزی
- بررسی میزان دانش و مهارت پاسخگویان در زمینه توسعه گردشگری کشاورزی
- بررسی میزان مهارت کارآفرینی دو گروه پاسخگویان

- تبیین رابطه بین متغیرهای بررسی شده با اجرای راهبرد گردشگری کشاورزی. لازم به ذکر است در این پژوهش منظور از کشاورزی چند کارکردی، توسعه گردشگری کشاورزی به عنوان برون داد غیر کالایی کشاورزی در کنار کارکرد تولیدی و کالایی آن می-باشد.

در این مطالعه به منظور شناسایی عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری کشاورزی، از مدل تجربی که مورگان^۱ و همکاران (۲۰۱۱) در زمینه توسعه کشاورزی چند کارکردی و متنوع سازی فعالیت های زراعی ارائه داده اند، استفاده شد. در این مدل سیاست های حمایتی، خط مشی سازمان و توسعه ارتباطات بین سازمانی به عنوان عوامل سازمانی و منابع انسانی آموزش دیده، دانش و مهارت های کارآفرینی و نوع نگرش نسبت به چند کارکردی نمودن کشاورزی به عنوان عوامل فردی تأثیرگذار بر متنوع سازی فعالیت کشاورزی در نظر گرفته شده است.

شکل ۳. عوامل تأثیرگذار بر متنوع سازی فعالیت های کشاورزی (برگرفته از مورگان و همکاران،

(۲۰۱۱)

چند کار کردی نمودن کشاورزی حوزه‌های مهارتی و دانشی جدیدی را به‌ویژه درزمینه‌ی توسعه کسب و کارهای جدید و بروندادهای غیرکالایی کشاورزی، بودجه‌بندی، بازاریابی و مدیریت مزرعه در برمی‌گیرد (سوانسون و راجالاتی^۱، ۲۰۱۰)؛ بنابراین توسعه منابع انسانی یکی از پیش‌نیازهای اساسی چند کار کردی نمودن کشاورزی است. این نهاد باید کارشناسان و کشاورزان را قادر سازد دانش و مهارت‌های جدید مدیریتی، سازمان‌دهی، بازاریابی و رهبری را بیاموزند و با تمرکز بیشتر بر روی کشاورزان خرده‌پا، درزمینه‌ی تولید و بازاریابی کالاها و خدمات جدید، آن‌ها را برای عرضه مؤثر یا زنجیره ارزش برای مصرف‌کنندگان شهری سازمان‌دهی کنند (آبارو^۲ و همکاران، ۲۰۰۶ و دی زوتر^۳ و همکاران، ۲۰۰۶). علاوه بر این، در چنین سیستمی که هدف متنوع کردن نظام‌های زراعی است، مسلم است که کشاورزان نوآور نقش مهم و پیوسته‌ای برای معرفی محصولات یا خدمات جدید بازار-محور بازی می‌کنند. در حقیقت چنین گذاری بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی و روحیه کارآفرینی کنشگران و منابع انسانی درگیر در این فرایند تأکید می‌کند. چراکه توسعه کارآفرینی در روستاها به‌عنوان نیروی مرکزی جهت توسعه اقتصادی شناخته شده است، زیرا درنهایت به رشد، نوآوری و تغییر می‌انجامد (نیکل و رنتینگ^۴، ۲۰۰۰ و شمس و همکاران، ۱۳۹۵).

پیشینه تحقیق

درزمینه‌ی عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری کشاورزی مطالعات تجربی چندانی در کشور انجام نشده است. در ادامه نتایج پژوهش‌های انجام شده درزمینه‌ی گردشگری روستایی به‌طور مختصر موردبررسی قرار گرفته‌اند.

حیدری ساربان (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای که باهدف تحلیل موانع مؤثر بر توسعه گردشگری روستای سردابه شهرستان اردبیل با استفاده از تکنیک فرایند تحلیل سلسله مراتبی انجام داد، نشان داد که دانش و مهارت ناکافی روستاییان درزمینه‌ی چگونگی توسعه کسب و کارهای کارآفرینانه به‌عنوان یکی از موانع توسعه گردشگری روستایی شناسایی شده است.

1 Swanson and and Rajalahti

2 Abaru

3 de Zutter

4 Knickel & Renting

نتایج پژوهش حسام و همکاران (۱۳۹۵) در سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در گردشگری روستایی روستاهای بخش لاریجان شهرستان آمل حاکی از این است که شرکت‌کنندگان در فعالیتهای گردشگری منطقه به لحاظ شاخص‌های دسترسی به زیرساخت‌های فیزیکی، فضای اجتماعی و میزان اعتماد به نفس، مطلوبیت بالایی در روستاهای مورد مطالعه دارند، اما به لحاظ شاخص دسترسی به آموزش و مشاوره‌های کارآفرینی، میزان مهارت و دانش کارآفرینانه در وضعیت مناسب و مطلوبی قرار نداشته‌اند.

لطفی و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی سنجش نگرش مردم نسبت به نقش آموزش در تمایل به بوم‌گردی در منطقه کویری خور و بیابانک نشان دادند که بین نگرش نسبت به کارآفرینی و همچنین میزان آموزش و آگاهی از گردشگری بومی و راه‌اندازی کسب‌وکارهای این نوع از گردشگری همبستگی مثبت و معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد.

پیرداده‌بیرانوند و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با عنوان پیشران‌های انسانی توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری در روستای ایستگاه بیشه شهرستان خرم‌آباد نشان دادند که بین میزان آموزش، مهارت و دانش کارآفرینانه روستاییان این منطقه با توسعه کسب‌وکارهای کارآفرینانه رابطه معنی‌داری وجود دارد.

نتایج مطالعه رحمانی و همکاران (۱۳۹۷) در بررسی سازه‌های مؤثر بر رفتار کارآفرینانه در مناطق گردشگری شهرستان همدان حاکی از این است که متغیرهای سن، سطح تحصیلات، درآمد خانوار از بخش کشاورزی، داشتن شغل فرعی، دارا بودن خلاقیت یا روحیه نو‌پذیری، ریسک‌پذیری، اعتماد به نفس، استقلال‌طلبی و توفیق‌طلبی و قصد و نیت کارآفرینانه حدود ۶۷ درصد از تغییرات متغیر رفتار کارآفرینانه روستاییان در حوزه گردشگری روستایی را تبیین کرده‌اند.

نتایج مطالعه مرادجو‌نمین و همکاران (۱۳۹۸) که باهدف ارائه الگوی توسعه گردشگری مبتنی بر زنجیره‌های ارزشی در استان اردبیل انجام شد، حاکی از این است که توسعه کارآفرینی یکی از مؤلفه‌های اساسی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری است و توسعه نظام آموزش و مهارت‌های کارآفرینانه از مهم‌ترین سازه‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری در این منطقه شناخته شد.

بذرافشان و سامانی (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری کشاورزی را در ۵ دسته شامل زیرساخت‌های فکری، زیرساخت‌های فیزیکی-کالبدی، عوامل نهادی، عوامل ترویج و توسعه و عوامل رقابت‌پذیری دسته‌بندی کردند.

نتایج مطالعه استرزلکا^۱ (۲۰۱۲) که باهدف توانمندسازی جوامع محلی جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در لهستان انجام شد، نشان داد که نوع نگرش روستاییان نسبت به توسعه گردشگری در منطقه و همچنین میزان دانش و مهارت آن‌ها در راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوآورانه در حوزه گردشگری کشاورزی تأثیر معنی‌داری بر مشارکت در توسعه گردشگری در مناطق روستایی این کشور داشته است.

شریف و لونیک^۲ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای که باهدف تأثیر مهارت‌های کارآفرینانه برای توسعه گردشگری روستایی نشان دادند که بین نوع نگرش نسبت به کارآفرینی و میزان دانش و مهارت کارآفرینانه با توسعه کارهای گردشگری روستایی ارتباط معنی‌داری وجود دارد. بورک و هوگز^۳ (۲۰۱۸) دارا بودن مهارت کارآفرینی، دانش و مهارت موردنیاز جهت راه‌اندازی فعالیت‌های گردشگری و باور، عقیده و نگرش مثبت روستاییان را نسبت به توسعه گردشگری در روستا را به‌عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی شناسایی کرده‌اند.

روش‌شناسی

بررسی‌های اولیه میدانی محقق نشان داد که اغلب خدمات و فعالیت‌هایی که درزمینه‌ی گردشگری کشاورزی در منطقه مورد مطالعه تحقیق ارائه می‌شود، در باغات تأسیس شده و عمدتاً باغدارانی که به کشت مرکبات و سایر درختان دائمی مشغول هستند، به ارائه این قبیل خدمات پرداخته‌اند. بدین دلیل جامعه آماری این بخش از پژوهش شامل کلیه باغدارانی می‌باشد که به پرورش مرکبات در استان‌های گیلان، مازندران و گلستان اشتغال داشته‌اند. باغداران مورد مطالعه به دو طبقه تقسیم شدند؛ باغدارانی که به ارائه خدمات گردشگری کشاورزی (شامل تجهیز اقامتگاه‌های نیمروزی در باغ‌های مرکبات و ارائه خدمات اقامتی و

1 Strzelecka

2 Sharif & Lonik

3 Burke & Hughes

مهمان‌پذیری، برداشت محصول توسط گردشگران از باغ‌ها، فروش ماهی در استخرهای پرورش ماهی تأسیس شده در باغات، تهیه و سرو غذاهای محلی در مزارع برای گردشگران، ارائه امکانات ماهیگیری در باغ‌ها (که تعداد آن‌ها بسیار محدود بود) می‌پرداختند (باغداران چندکار کردی) و باغدارانی که تنها به تولید محصول پرداخته و هیچ‌گونه کارکرد غیر کالایی در مزارع ارائه نمی‌دادند (باغداران تک‌کار کردی). حجم جامعه آماری باغداران تک‌کار کردی، بر اساس آمار اخذ شده از سازمان‌های جهاد کشاورزی استان مازندران، گیلان و گلستان (۱۳۹۱)، ۱۲۰۰۴ نفر محاسبه شد ($N=12004$). با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه مورد بررسی در این بخش از پژوهش ۲۸۰ نفر محاسبه شد. روش نمونه‌گیری مورد استفاده در این بخش از مطالعه روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی با انتساب متناسب بوده است. این ترتیب که از هر یک از استان‌های گیلان، گلستان و مازندران تعداد دو شهرستان و از هر شهرستان تعداد دو دهستان و از هر دهستان دو روستا به‌طور تصادفی انتخاب شدند. از استان گیلان شهرستان‌های صومعه‌سرا و بندرانزلی و از استان مازندران شهرستان‌های ساری و قائم‌شهر و از استان گلستان شهرستان‌های علی‌آباد و بندرگز انتخاب شدند و در نهایت به‌صورت تصادفی اقدام به نمونه‌گیری و توزیع پرسشنامه بین این باغداران گردید. از آنجا که هیچ‌گونه آماری در زمینه‌ی تعداد باغدارانی که به ارائه خدمات گردشگری کشاورزی می‌پردازند، وجود نداشت، از روش برآورد استفاده شد. به‌منظور برآورد حجم جامعه این دسته از باغداران در نتیجه مصاحبه با مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان‌های قائم‌شهر، بندرگز و بندرانزلی و همچنین مصاحبه با بهره‌برداران و ساکنان روستاهای رکن-کلا، تنبلا، بنفش‌تپه و خمیران چنین برآورد شد که در روستاهای منطقه مورد مطالعه به‌طور متوسط حدود ۲ درصد جمعیت باغداران به ارائه خدمات گردشگری کشاورزی اشتغال دارند. از این‌رو جمعیت آماری باغداران چندکار کردی این مطالعه ۲۴۰ نفر برآورد گردید. با استفاده از جدول نمونه‌گیری مورگان حجم نمونه ۱۴۸ نفر محاسبه شد و با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس اقدام به نمونه‌گیری و تکمیل پرسشنامه گردید.

ابزار مورد استفاده به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه بوده است. در این بخش از پژوهش به‌منظور محاسبه قابلیت اعتماد پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ، با استفاده از نتایج حاصل از تکمیل ۳۰ پرسشنامه پیش‌آزمون در روستای رکن‌کلا واقع در شهرستان قائم‌شهر استفاده شده است و ضریب آلفا کرونباخ برای کلیه بخش‌ها بالاتر از ۰/۷۰

برآورد شد. تحلیل داده‌های جمع‌آوری‌شده در قالب آمار توصیفی و استنباطی (آزمون رگرسیون لجستیک) با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد.

یافته‌ها

ارزیابی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان حاکی از آن است که حدود ۹۳ درصد از پاسخگویان در هر دو گروه باغداران چندکارکردی و تک‌کارکردی مرد بوده‌اند. میانگین سنی باغداران تک‌کارکردی ۴۳/۰۲ سال (انحراف معیار ۱/۳۲) و میانگین سنی پاسخگویان چندکارکردی ۳۰/۶ سال (انحراف معیار ۰/۸۹) بوده است. حدود ۲۶ درصد باغداران تک‌کارکردی دارای تحصیلات دیپلم و حدود ۳۵ درصد پاسخگویان چندکارکردی دارای سطح تحصیلات کارشناسی بوده‌اند. ۸۱ درصد از پاسخگویان تک‌کارکردی و ۸۷ درصد از پاسخگویان چندکارکردی مالک زمین بوده‌اند. میانگین سابقه کار کشاورزی باغداران تک‌کارکردی ۲۱/۷ سال (انحراف معیار ۱/۲۵) و پاسخگویان چندکارکردی ۱۸/۳ سال (انحراف معیار ۱/۱) بوده است. میانگین درآمد سالانه حاصل از کشاورزی برای باغداران تک‌کارکردی ۸۵۹۵۷۰۰۰ ریال و برای باغداران چندکارکردی ۶۹۴۳۲۰۰۰ ریال بوده است. میانگین درآمد سالانه حاصل از گردشگری کشاورزی توسط باغداران چندکارکردی ۵۷۸۹۲۵۴۰ ریال بوده است. کمترین و بیشترین میزان این درآمد به ترتیب ۹ و ۱۱۰ میلیون ریال بوده است. میزان ارتباط حدود نیمی از هر دو گروه باغداران تک‌کارکردی و چندکارکردی با مراکز خدمات کشاورزی در حد متوسط بوده است. حدود ۵۸ درصد از باغداران چندکارکردی و ۴۲ درصد از باغداران تک‌کارکردی در دوره‌های مربوط به کارآفرینی در کشاورزی شرکت کرده بودند.

میانگین گویه‌هایی که به سنجش نگرش باغداران نسبت به توسعه گردشگری کشاورزی از دیدگاه باغداران تک‌کارکردی و چندکارکردی می‌پردازد به ترتیب ۳/۲۷ و ۳/۸۱ به دست آمد که نشان‌دهنده مثبت بودن نگرش باغداران چندکارکردی نسبت به توسعه گردشگری در بخش کشاورزی در مقایسه با باغداران تک‌کارکردی می‌باشد.

جدول ۱. نگرش پاسخگویان نسبت به توسعه گردشگری کشاورزی

باغداران چندکارکردی			باغداران تک کارکردی			نگرش نسبت به توسعه گردشگری کشاورزی
میانگین	زیاد	کمتر	میانگین	زیاد	کمتر	
۰/۲۶	۰/۹۱	۳/۴۵	۰/۳۲	۱/۰۶	۳/۳۱	ارائه خدمات گردشگری کشاورزی باعث افزایش درآمد خواهد شد.
۰/۲۲	۰/۷۹	۳/۶۷	۰/۲۳	۰/۸۶	۳/۷۰	کاهش استفاده از سموم و نهاده‌های شیمیایی یکی از مزایای توسعه گردشگری کشاورزی است.
۰/۱۸	۰/۷۶	۴/۱۹	۰/۲۲	۰/۸۳	۳/۷۳	گردشگری کشاورزی باعث آشنایی گردشگران با کشاورزی و منابع طبیعی می‌شود.
۰/۱۵	۰/۵۹	۳/۹۸	۰/۲۸	۱/۰۱	۳/۶۲	بهبود ارتباط بین روستا و شهر یکی از مزایای توسعه گردشگری است.
۰/۲۴	۰/۹۱	۳/۷۱	۰/۲۲	۰/۸۶	۳/۸۳	ارائه گردشگری کشاورزی به افزایش بهره‌وری منابع کشاورزی کمک می‌کند.
۰/۲۲	۰/۸۵	۳/۹۰	۰/۲۹	۰/۹۵	۳/۷۲	توسعه گردشگری کشاورزی باعث کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها خواهد شد.
۰/۲۴	۰/۸۷	۳/۶۸	۰/۲۷	۰/۹۱	۳/۳۱	گسترش گردشگری کشاورزی در روستا فرصت‌های شغلی برای ساکنان ایجاد خواهد کرد.
۰/۲۴	۰/۹۴	۳/۹۱	۰/۲۷	۱/۰۴	۳/۷۸	توسعه گردشگری کشاورزی باعث بهبود زیرساخت‌ها می‌شود.
۰/۱۶	۰/۶۰	۳/۸۱	۰/۱۹	۰/۷۱	۳/۶۹	توسعه گردشگری کشاورزی باعث رونق فروش محصولات محلی روستائیان می‌شود.

* ۱= کاملاً مخالف، ۵= کاملاً موافق

منبع: محاسبات تحقیق حاضر

میانگین دانش و مهارت باغداران تک کارکردی و چند کارکردی در زمینه‌ی چگونگی توسعه گردشگری کشاورزی به ترتیب متوسط (میانگین = ۲/۶۰) و زیاد (میانگین = ۲/۹۶) به دست آمد. نتایج در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۲. دانش و مهارت درزمینه‌ی توسعه گردشگری کشاورزی

باغداران تک کارکردی			باغداران چندکارکردی			دانش و مهارت درزمینه‌ی توسعه گردشگری کشاورزی
میانگین نمره	انحراف معیار	تکرار	میانگین نمره	انحراف معیار	تکرار	
۲/۴۵	۱/۰۰	۰/۴۱	۳/۱۵	۱/۲۴	۰/۳۹	اصول کارآفرینی در بخش کشاورزی
۲/۴۸	۰/۹۳	۰/۳۷	۳/۰۸	۰/۸۸	۰/۲۸	چگونگی تشخیص فرصت‌های بازار درزمینه‌ی گردشگری کشاورزی
۳/۱۰	۰/۸۶	۰/۲۷	۲/۸۵	۱/۰۴	۰/۳۶	تعیین میزان تخصیص منابع موجود هم به تولید محصول و هم به توسعه خدمات گردشگری کشاورزی در مزرعه
۲/۷۶	۰/۹۰	۰/۳۳	۲/۹۰	۰/۹۶	۰/۳۳	طراحی منظر و چشم‌انداز مطلوب مزارع کشاورزی جهت توسعه گردشگری
۳/۰۰	۱/۰۳	۰/۳۴	۳/۱۳	۰/۹۹	۰/۳۲	بازاریابی خدمات مربوط به گردشگری کشاورزی
۲/۵۶	۰/۸۷	۰/۳۴	۳/۰۶	۱/۰۵	۰/۳۴	چگونگی راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک و متوسط مربوط به گردشگری کشاورزی
۲/۹۶	۰/۸۶	۰/۴۰	۲/۸۶	۰/۹۲	۰/۳۲	مدیریت کسب‌وکارهای مربوط به گردشگری کشاورزی
۲/۰۱	۱/۱۹	۰/۵۹	۲/۸۱	۱/۱۴	۰/۴۰	چگونگی تهیه طرح‌های کسب‌وکار توسعه گردشگری کشاورزی در سطح واحد بهره‌بردار
۲/۲۳	۱/۰۰	۰/۴۵	۲/۷۹	۰/۹۳	۰/۳۳	آگاهی از سیاست‌های دولت درزمینه‌ی توسعه گردشگری در روستا

* ۱= خیلی کم، ۵= خیلی زیاد

منبع: محاسبات تحقیق حاضر

میانگین مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مهارت کارآفرینی برای باغداران تک‌کارکردی به شرح زیر می‌باشد: توفیق‌طلبی (۲/۸۷)، کنترل درونی و عدم تقدیرگرایی (۳/۱۷)، تحمل ابهام (۲/۷۳)، نوآوری و خلاقیت (۲/۸۶)، استقلال (۲/۷۳)، ریسک‌پذیری (۲/۷۱)٪ درک و شناسایی فرصت‌ها (۲/۶۵) و نیاز به موفقیت (۲/۶۲) و درنهایت میانگین کل حاصل از سنجش مهارت کارآفرینی باغداران تک‌کارکردی ۲/۸۱ به دست آمد.

میانگین حاصل از سنجش مهارت کارآفرینی و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن برای باغداران چندکارکردی به شرح زیر می‌باشند: توفیق‌طلبی (۳/۱۸)، کنترل درونی و عدم تقدیرگرایی (۳/۲۱)، تحمل ابهام (۳/۲۲)، نوآوری و خلاقیت (۲/۹۷)، استقلال (۲/۷۶)، ریسک‌پذیری (۳/۱۵)، درک و شناسایی فرصت‌ها (۳/۲۸)، نیاز به موفقیت (۲/۹۸) و میانگین کل حاصل از سنجش مهارت کارآفرینی باغداران تک‌کارکردی ۳/۵۳ بوده است.

جدول ۳. مهارت کارآفرینی پاسخگویان

مهارت کارآفرینی			باغداران تک‌کارکردی			باغداران چندکارکردی		
میانگین	انحراف معیار	دستور	میانگین	انحراف معیار	دستور	میانگین	انحراف معیار	دستور
۲/۰۶	۱/۲۷	۰/۶۲	۳/۰۰	۰/۹۲	۰/۳۱	۲/۰۶	۱/۲۷	۰/۶۲
۳/۲۳	۰/۸۱	۰/۲۵	۳/۲۹	۰/۷۹	۰/۲۴	۳/۲۳	۰/۸۱	۰/۲۵
۲/۹۷	۱/۱۷	۰/۳۹	۳/۱۷	۱/۱۹	۰/۳۷	۲/۹۷	۱/۱۷	۰/۳۹
۲/۴۵	۱/۳۹	۰/۵۷	۲/۷۱	۱/۲۵	۰/۴۶	۲/۴۵	۱/۳۹	۰/۵۷
۲/۹۰	۱/۰۸	۰/۳۷	۲/۹۸	۰/۹۸	۰/۳۳	۲/۹۰	۱/۰۸	۰/۳۷
۲/۶۸	۱/۲۰	۰/۴۵	۲/۹۷	۱/۲۲	۰/۴۱	۲/۶۸	۱/۲۰	۰/۴۵
۲/۳۴	۱/۲۶	۰/۵۴	۲/۰۸	۱/۳۳	۰/۶۴	۲/۳۴	۱/۲۶	۰/۵۴

میانگین

ادامه جدول ۳.

مهارت کارآفرینی		باغداران تک کارکردی			باغداران چندکارکردی		
کنترل درونی و عدم تقدیرگرایی	وظایف و کارهایم را از روی اشتیاق انجام می‌دهم.	۳/۱۲	۱/۰۹	۰/۳۴	۲/۹۶	۱/۲۵	۰/۴۲
	موفقیت حاصل سخت‌کوشی و تلاش است و ارتباطی به شانس ندارد.	۳/۰۶	۱/۲۱	۰/۳۹	۳/۰۰	۱/۳۳	۰/۴۴
	انسان می‌تواند در سرنوشت خود تأثیرگذار باشد.	۳/۳۸	۰/۹۷	۰/۲۸	۳/۲۵	۱/۲۱	۰/۳۴
	در صورت داشتن تمرکز فکری توان آموختن هر چیزی را دارم.	۳/۳۷	۰/۸۷	۰/۲۵	۳/۵۰	۱/۰۱	۰/۲۹
	در مورد کسب‌وکار مزرعه‌ام هر چه را بخواهم به دست می‌آورم زیرا درراه رسیدن به آن سخت کار می‌کنم.	۳/۰۶	۰/۹۱	۰/۲۹	۳/۱۳	۱/۰۶	۰/۳۴
	پس از هر شکست، هدفم را از طریق دیگری دنبال می‌کنم.	۱/۱۶	۰/۴۳	۰/۳۷	۳/۴۱	۰/۹۶	۰/۲۸
تعمیل انجام	از قرار گرفتن در موقعیت‌های سخت، فرار می‌کنم. ^۱	۳/۱۶	۱/۰۹	۰/۳۴	۳/۳۳	۰/۹۱	۰/۲۷
	به معاشرت با افرادی که دارای ایده‌ها و طرز فکرهای متفاوتی هستند علاقه دارم.	۳/۱۳	۰/۹۳	۰/۲۹	۳/۳۳	۰/۷۵	۰/۲۲
	قبل از انجام هر تصمیمی در مورد مزرعه، مایلم تمام حقایق را بدانم، حتی اگر مدت زیادی طول بکشد. ^۱	۲/۰۹	۱/۱۲	۰/۵۳	۲/۷۹	۱/۲۴	۰/۴۴
	زندگی معمولی و کار یکنواخت را بر زندگی پر از تغییر ترجیح می‌دهم. ^۱	۲/۴۶	۱/۵۴	۰/۶۲	۲/۵۵	۱/۷۹	۰/۷۰
	یک شغل خوب، شغلی است که مکان، نوع کار و نحوه‌ی انجام آن روشن باشد. ^۱	۳/۷۶	۰/۹۰	۰/۲۴	۳/۳۳	۰/۷۵	۰/۲۲
	معمولاً به دنبال روش‌های جدید و ابتکاری برای انجام کارها یا حل یک مشکل هستم.	۳/۱۴	۰/۸۱	۰/۲۶	۳/۲۹	۰/۶۲	۰/۱۸
نوآوری و خلاقیت	ترجیح می‌دهم کارها را به روش معمول انجام دهم تا اینکه راه‌ها و روش‌های جدید را تجربه کنم. ^۱	۲/۵۴	۰/۹۵	۰/۳۷	۲/۵۰	۰/۹۷	۰/۳۹
	همیشه به فکر شروع کارهای جدیدی هستم.	۲/۹۹	۰/۹۸	۰/۳۲	۳/۱۳	۰/۷۸	۰/۲۵

ادامه جدول ۳.

مهارت کارآفرینی		باغداران تک کارکردی			باغداران چندکارکردی		
استقلال	توانایی انجام وظایف مربوط به شغل خودم را دارم.	۳/۳۴	۰/۹۵	۰/۲۸	۳/۵۲	۰/۹۲	۰/۲۶
	دوست دارم کارها را به طریقی که خودم صلاح می‌دانم انجام دهم و اهمیتی به تفکر دیگران نمی‌دهم.	۲/۱۲	۱/۰۱	۰/۴۷	۲/۰۰	۱/۱۷	۰/۵۸
	به توانمندی‌های خودم در انجام وظایفم اعتماد دارم.	۲/۶۷	۰/۸۵	۰/۳۲	۲/۹۸	۰/۸۷	۰/۲۹
ریسک‌پذیری	از شکست خوردن در توسعه فعالیت کشاورزی ناامید نمی‌شوم.	۲/۹۱	۱/۱۳	۰/۳۹	۳/۱۷	۱/۰۳	۰/۳۳
	روش‌های نو را به روش‌های سنتی (قدیمی و مطمئن) ترجیح می‌دهم.	۳/۱۲	۱/۰۱	۰/۳۲	۲/۸۳	۱/۱۱	۰/۳۹
	از ابتکار و پیش‌قدم بودن در کارم ترسی ندارم.	۳/۰۶	۱/۰۵	۰/۳۴	۲/۹۴	۱/۲۳	۰/۴۲
	اگر نتیجه انجام کاری به خطر کردنش بیرزد حتی با وجود مخالفت دیگران آن را انجام می‌دهم.	۲/۴۷	۱/۱۷	۰/۴۷	۳/۱۵	۱/۳۲	۰/۶۱
	اگر ایده‌ی خوبی داشته باشم حاضرم کار و شغل فعلی خود را رها کنم.	۱/۹۷	۱/۲۰	۰/۶۱	۲/۵۴	۱/۱۶	۰/۴۵
درک و شناسایی فرصت‌ها	در فعالیت کشاورزی زمینه‌های زیادی برای سرمایه‌گذاری وجود دارد.	۲/۷۸	۱/۲۱	۰/۴۳	۲/۹۶	۱/۲۹	۰/۴۳
	کسب‌وکارهای مختلفی می‌توان در کشاورزی و در روستا ایجاد کرد.	۲/۹۷	۱/۰۹	۰/۳۷	۳/۰۴	۱/۱۵	۰/۳۸
	می‌توانم کسب‌وکار جدیدی را در مزرعه‌ام فراهم کنم (مثل سفره‌خانه‌ها).	۲/۱۹	۱/۱۴	۰/۵۲	۳/۷۳	۱/۳۱	۰/۳۵

* ۱= کاملاً مخالف، ۵= کاملاً موافق^۱ کدگذاری معکوس انجام شده است.
(منبع: محاسبات تحقیق حاضر)

به منظور تعیین متغیرهای تأثیرگذار بر ارائه خدمات گردشگری کشاورزی توسط باغداران منطقه مورد مطالعه از رگرسیون لجستیک به روش Enter استفاده شد. متغیرهای مستقل وارد شده به مدل شامل سن، سطح تحصیلات، نوع مالکیت زمین، سابقه کار

کشاورزی، میزان درآمد حاصل از کشاورزی، شرکت در دوره‌های کارآفرینی، میزان مهارت در توسعه گردشگری کشاورزی، مهارت کارآفرینی باغداران، ارتباط با مراکز خدمات کشاورزی و نگرش آن‌ها در خصوص توسعه گردشگری کشاورزی بودند. با توجه به سطح معنی‌داری آزمون اومنی‌بوس^۱ که نشان‌دهنده ارزیابی کل مدل رگرسیونی لجستیک و بیانگر میزان قدرت تبیین و کارایی مدل می‌باشد، برازش مدل قابل قبول بوده است. مقادیر هر دو آماره مربوط به ضریب تعیین پزودو^۲ شامل ضریب تعیین کاکس و نل^۳ و ضریب تعیین نیجل کرک^۴، نیز نشان داد که ۸ متغیر مستقل این تحقیق توانسته‌اند ۶۶/۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته یا تصمیم به پذیرش گردشگری کشاورزی را تبیین کنند.

نتیجه حاصل از آزمون هاسمر و لمشو^۵ نیز نشان داد برازش میزان پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار است. بدین معنی که مدل تحقیق مناسب بوده و از برازش لازم برخوردار است و متغیرهای مستقل قادر به پیش‌بینی نسبت بالایی از تغییرات متغیر وابسته (تصمیم به پذیرش گردشگری کشاورزی) بوده‌اند. بر اساس نتایج جدول طبقه‌بندی که ابعاد دوجهی متغیر طبقه‌بندی را نشان می‌دهد، حساسیت مدل در تفکیک باغداران تک‌کارکردی و چندکارکردی از یکدیگر ۹۰/۱ درصد بوده است.

با توجه به نتایج سطح معنی‌داری آماره Wald در جدول زیر مشخص می‌شود که از بین متغیرهای پیش‌بین وارد شده در تحلیل رگرسیونی، متغیرهای سطح تحصیلات (با تغییر به سطوح فوق‌دیپلم و کارشناسی)، شرکت در دوره‌های کارآفرینی، میزان دانش و مهارت در توسعه گردشگری کشاورزی، مهارت و روحیه کارآفرینی باغداران و نگرش آن‌ها در خصوص کشاورزی چندکارکردی قادر به پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته (پذیرش گردشگری کشاورزی) بوده و توانایی پیش‌بینی آن‌ها در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ معنی‌دار بوده است.

1 Omnibus
2 Pseudo r-square
3 Cox & Snell R-square
4 Nagelkerke R-square
5 Hosmer and Lemeshow Test

جدول ۴. متغیرهای پیش‌بین وارد شده به معادله

	B	Wald	Sig.	Exp(B)
سن	-۰/۰۸۴	۴/۱۰۴	۰/۰۶۳	۰/۵۶۸
سطح تحصیلات		۱۳/۵۹۵	۰/۰۵۹	
سطح تحصیلات (1)	۱۳/۵۶۱	۰/۰۰۰	۰/۹۹۹	۰/۰۰۰
سطح تحصیلات (2)	۳/۷۷۵	۴/۰۱۶	۰/۰۵۵	۷/۴۸۱
سطح تحصیلات (3)	۴/۸۹۲	۵/۸۶۰	۰/۰۶۵	۳/۲۰۱
سطح تحصیلات (4)	۲۰/۲۶۶	۰/۰۰۰	۰/۹۹۸	۰/۲۰۳
سطح تحصیلات (5)	۶/۰۱۹	۹/۸۳۱	۰/۰۰۲	۱/۰۲۹
سطح تحصیلات (6)	۵/۰۶۰	۸/۵۵۰	۰/۰۰۳	۱/۵۵۱
سطح تحصیلات (7)	۰/۰۳۳	۰/۰۰۰	۰/۹۸۳	۰/۸۴۷
نوع مالکیت زمین	۱/۶۵۹	۲/۷۵۷	۰/۰۹۷	۵/۷۶۵
سابقه کار کشاورزی	-۰/۰۷۵	۳/۱۰۷	۰/۰۷۸	۰/۹۵۱
درآمد حاصل از کشاورزی	-۰/۰۹۲	۰/۸۹۰	۰/۰۵۵	۰/۸۲۴
دانش و مهارت در گردشگری	۰/۷۸۵	۱/۳۴۲	۰/۰۴۷	۲/۳۲۷
شرکت در دوره‌های کارآفرینی	۵/۱۵۱	۱۶/۱۲۳	۰/۰۰۰	۴/۵۹۰
مهارت کارآفرینی	۱/۵۹۹	۲/۲۰۴	۰/۰۳۸	۳/۶۳۲
ارتباط با مراکز خدمات	۱/۲۰۱	۲/۰۱۵	۰/۰۷۱	۱/۸۵۴
نگرش در رابطه با چندکارکردی	۲/۳۳۴	۸/۴۵۷	۰/۰۰۴	۱/۱۸۴
Constant	۲۲/۱۱۵	۱۳/۲۱۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

منبع: محاسبات تحقیق حاضر

در رگرسیون لجستیک برای تفسیر داده‌ها از شانس یا نسبت بخت‌ها استفاده می‌شود. این شاخص نسبت بین احتمال وقوع بر احتمال عدم وقوع است و این نسبت شانسی را که به‌طور موفقیت‌آمیز پذیرش و ارائه خدمات گردشگری کشاورزی را برای هر بهره‌بردار معین پیش-بینی می‌کند، نشان می‌دهد. به بیان دیگر بر اساس مقدار برتری لگاریتمی محاسبه‌شده در معادله موردنظر می‌تواند میزان پذیرش و ارائه خدمات گردشگری کشاورزی توسط باغداران را تبیین کرد. مدل برآورد شده رگرسیون لجستیک در این مقاله به شکل زیر است:

$$\text{برتری لگاریتمی} = X5 + 1/599 X4 + 5/151 + X3 \cdot 0/785 X2 + 0/033 X1 + 6/019 + 22/115 X6 \cdot 2/334$$

که در آن: $X1$ = سطح تحصیلات کارشناسی (ضریب ۱)، $X2$ = سطح تحصیلات بالاتر از کارشناسی (ضریب ۱)، $X3$ = نمره دانش و مهارت در گردشگری، $X4$ = در صورت شرکت در دوره‌های کارآفرینی (ضریب ۱)، $X5$ = میزان مهارت کارآفرینی، $X6$ = نمره نگرش در رابطه با چند کار کردی.

در میان مجموعه متغیرهای معنی‌دار باقیمانده در معادله، متغیر شرکت در دوره‌های کارآفرینی بیشترین توانایی را در پیش‌بینی احتمال پذیرش گردشگری کشاورزی داشته و کمترین توانایی نیز مربوط به متغیر سن بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

تغییرات ایجادشده درزمینه‌ی کاهش وابستگی کشاورزان به حمایت‌های دولت و همچنین تغییر تقاضاها و بازار در بخش کشاورزی کشور، این انگیزه را (چه تحمیل شده و چه خود-انگیخته) در بهره‌برداران ایجاد کرده و خواهد کرد که کارآفرین‌تر بوده، هویت و نقششان را به‌عنوان کشاورز موردبازنگری قرار داده و بازارهای جدید و مشاغل جدیدی را مجدداً پیکربندی کنند. ازاین‌رو باید سازوکارهایی وجود داشته باشد که این‌گونه فرصت‌های کارآفرینی را تقویت کرده و باعث شود که کشاورزان به‌منظور مقابله با چالش‌های روبه‌روی خود کسب و کارهای زراعی را مجدداً جهت‌گیری و پیکربندی کرده و مهارت‌های کارآفرینی خود را توسعه دهند.

برخلاف مطالعه رحمانی و همکاران (۱۳۹۷) در این مطالعه دو متغیر سن و میزان درآمد حاصل از کشاورزی تأثیر معنی‌داری بر پیش‌بینی متغیر پذیرش و اجرای کسب و کارهای گردشگری نداشته‌اند. درحالی‌که هم‌راستا با نتایج مطالعات انجام‌شده توسط حیدری ساریان (۱۳۹۱)، حسام و همکاران (۱۳۹۵)، لطفی و همکاران (۱۳۹۶)، پیرداده‌بیرانوند و همکاران (۱۳۹۷)، مرادجو نمین و همکاران (۱۳۹۸)، شریف و لونیک (۲۰۱۴) و بورک و هوگز (۲۰۱۸)، نتایج این مطالعه نیز تأیید می‌کند که دانش و مهارت کارآفرینی بهره‌برداران یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر پذیرش و اجرای چند کار کردی نمودن کشاورزی و متنوع‌سازی فعالیت کشاورزی ازجمله ارائه خدمات گردشگری کشاورزی است. ازاین‌رو تقویت مهارت‌های کارآفرینی به‌عنوان یک پاسخ خلاق و نوآورانه نسبت به تغییرات محیط ازجمله چند کار کردی‌گرایی کشاورزی است. چراکه کارآفرینی نیرویی است که سایر منابع را برای برآورده کردن تقاضاهای پاسخ داده نشده بازار بسیج می‌کند. هرچند که مقوله

چند کارکردی بودن کشاورزی، سیاست‌گذاران را به اصلاح در سیاست‌های کشاورزی وادار می‌سازد، اما در برابر این گونه اقدامات بایستی انتظار داشت در رفتار کشاورزان نیز تغییراتی ایجاد شود. نظام ترویج کشاورزی می‌بایست کشاورزان را به سمت رفتارهای کارآفرینانه در کشاورزی سوق دهد و آن‌ها را تشویق کند که هویت و نقش خود را به‌عنوان کشاورز در پارادایم جدید مورد بازبینی قرار دهند. یکی از راهکارهای توسعه مهارت‌های کارآفرینی و همچنین متنوع‌سازی کسب و کارهای زراعی، ارائه آموزش‌های کارآفرینی می‌باشد که تأثیر این متغیر در اجرا و ارائه خدمات گردشگری کشاورزی نیز معنی‌دار تشخیص داده شد. با توجه به مطالب مذکور در زمینه‌ی چگونگی برانگیختن و تشویق کشاورزان به این منظور که فعالانه به دنبال افزایش دانش و آگاهی خود در زمینه‌ی کارآفرینی در کشاورزی و چگونگی راه‌اندازی کسب و کارهای غیرکالایی در مزارع چندکارکردی باشند، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود؛

سازمان‌دهی دوره‌های آموزشی مناسب جهت تقویت مهارت و روحیه کارآفرینی بهره‌برداران با استفاده از ترکیب متوازی از مهارت‌های ارتباطی انسانی و تکنیکی. به‌عنوان مثال برگزاری سمینارها و دوره‌های آموزشی که با همکاری کارآفرینان موفق در زمینه‌ی کشاورزی و کارشناسان کارآفرینی در جهت آشنا نمودن بهره‌برداران با چگونگی توسعه کسب و کارهای جدید و متنوع سازی فعالیت کشاورزی اقدام نمایند. راه دیگر برانگیختن کشاورزان برگزاری جلسات بحث باهدف معرفی موضوع کارآفرینی که کارآفرینی از تولید تا خدمات را شامل می‌شود.

فراهم کردن زمینه آموزش کارآفرینی در مدارس، هنرستان‌ها، آموزشکده‌ها، دانشکده‌های کشاورزی به‌منظور معرفی و تقویت مفهوم و روحیه کارآفرینی و تربیت نیروی انسانی کارآفرین با همکاری وزارت آموزش و پرورش، وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های غیردولتی.

شناسایی کارآفرینان بخش کشاورزی و تشویق و تقدیر از عملکرد آن‌ها برای ایجاد انگیزه در دیگر شاغلان بخش.

در نظر گرفتن سازوکارهایی برای اطلاع‌رسانی به‌موقع به کارآفرینان بخش در مورد بازارها و عرضه به‌موقع و مناسب خدمات تولیدی آن‌ها.

شناخت موانع کارآفرینی بهره‌برداران به لحاظ اداری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در کشور و برنامه‌ریزی جهت رفع آن‌ها.

استفاده از فعالیت‌های تبلیغاتی برای کارآفرینی، مثلاً نمایش‌های تلویزیونی که در آن به ایده‌های برتر کارآفرینی پاداش داده می‌شود.

ایجاد یک فرهنگ ملی و منطقه‌ای دوستدار کارآفرینی. به‌طور کلی دیدگاه کارآفرینی باید در مرکز سیاست‌ها و راهبردهای توسعه کشاورزی قرار گیرد تا توسعه کسب‌وکارهای زراعی (رشد، تخصص و تنوع و گوناگونی) را تشویق کند.

ایجاد سیستمی از مشوق‌ها (به‌ویژه مالی) و یا یارانه‌ها برای بهره‌بردارانی که برنامه مشخصی برای مدیریت کسب‌وکار خود دارند (مثلاً حمایت از کشاورزانی که استراتژی مشخصی برای کسب‌وکار مشخص دارند و یا ارائه مشوق‌های مالی و پولی برای طرح‌هایی با پیش‌نیاز آموزش کارآفرینی).

تمرکز بر روی مسائل و مشکلات کشاورزان و معرفی دیدگاه‌های جدیدی از کارآفرینی مثلاً آموزش مدیریت ارتباط و هماهنگی بین فعالیت‌های تولیدی و غیرتولیدی در مزارع. تخصیص اعتبار برای ارائه آموزش‌های خاص کارآفرینی.

تعارض منافع ندارد.

ORCID

Maryam Mahhmoodi <https://orcid.org/0000-0002-8140-7595>

Mohammad Chizari <https://orcid.org/0000-0001-5879-3865>

Khalil Kalantari <https://orcid.org/0000-0001-6870-0941>

منابع

بذرافشان، مرتضی و سامانی، سحر. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان جهرم). فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۴(۴۷): ۲۲۰-۱۹۳.

پیرداده بیرانوند، کبری؛ احمدوند، مصطفی و شرفی سرابی، وحید. (۱۳۹۷). پیشران‌های انسانی توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری (مورد مطالعه: روستای ایستگاه بیشه در شهرستان خرم‌آباد). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۹(۴): ۵۷۹-۵۶۴.

- حسام، مهدی؛ رضوانی، محمدرضا؛ فرجی سبکبار، حسنعلی و باستانی، سوسن. (۱۳۹۵). سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش لاریجان شهرستان آمل). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۸(۴): ۶۱۶-۶۰۳.
- حیدری ساربان، وکیل. (۱۳۹۱). تحلیل موانع مؤثر بر توسعه گردشگری روستای سردابه، شهرستان اردبیل. *نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱(۱): ۸۱-۶۸.
- حیدری سورشجانی، رسول؛ کیانی سلمی، صدیقه و باسره، هدی. (۱۳۹۷). ارزیابی و اولویت‌بندی روستاهای هدف گردشگری با استفاده از فنون تصمیم‌گیری چندمعیاره (مطالعه موردی: شهرستان کرج). *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۳(۴۳): ۱۴۰-۱۰۱.
- رستمی، فرحناز و زارع، کبری. (۱۳۹۰). گردشگری روستایی، حلقه گمشده توسعه روستایی. *همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه* ۱۷ و ۱۸ اسفند ۱۳۹۰.
- رحمانی، بیژن؛ مریدسادات، پگاه. و شاهد، سیدحسین. (۱۳۹۷). سازه‌های مؤثر بر کارآفرینی در مناطق گردشگری شهرستان همدان (مطالعه موردی مناطق گردشگری بخش مرکزی). *فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۰(۲): ۲۵۱-۲۳۹.
- رفیعی، حامد و امیرنژاد، حمید. (۱۳۸۸). بررسی نقش آموزش در افزایش تمایل افراد به حفاظت از محیط‌زیست (مطالعه موردی: دریای خزر). *علوم محیطی*، ۱۷(۱): ۹۵-۱۰۸.
- سقای، مهدی. (۱۳۸۵). *گردشگری: ماهیت و مفاهیم*. تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- شمس، شهاب‌الدین؛ حسینی، ابوالحسن و خورشیدیان، رادمان. (۱۳۹۵). تحلیل و ارزیابی کاربرد روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: استان مازندران). *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۵(۱۸): ۱۷۸-۱۵۸.
- ضیاءتوانا، محمدحسن و امیر انتخابی، شهرام. (۱۳۸۶). روند تبدیل روستا به شهر و پیامدهای آن در شهرستان تالش. *جغرافیا و توسعه*، ۵(۱۰): ۱۲۸-۱۰۷.
- عبدالله‌زاده، غلامحسین؛ صالحی، خدیجه؛ شریف‌زاده، محمدشریف و خواجه شاهکوهی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان. *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۴(۱۵): ۱۶۳-۱۱۱.
- کریمی، فروغ و کیاسر، امیر. (۱۳۹۷). بخش سفر و گردشگری ایران در سال ۲۰۱۷ و آثار آن بر اقتصاد. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران. بازبایی شده در تاریخ ۲ آبان ۱۳۹۸. قابل دسترس در http://tccim.ir/images/Docs/TCCIMirBizReport_631.pdf

لطفی، صدیقه؛ رمضان زاده لسبویی، مهدی و ابراهیمیان، مهناز. (۱۳۹۶). سنجش نگرش مردم نسبت به نقش آموزش در تمایل به کارآفرینی بوم گردی (مطالعه موردی: منطقه کویری و بیابانی خور و بیابانک). *برنامه ریزی و توسعه گردشگری*، ۶(۲۱): ۵۴-۷۶.

مرادجو نمین، مهدی؛ بدیعزاده، علی؛ حیدرزاده، کامبیز و سیدین، حسام. (۱۳۹۸). ارائه الگوی توسعه کارآفرینی گردشگری مبتنی بر زنجیره‌های ارزشی در ایران: مورد مطالعه استان اردبیل. *مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد*، ۶(۶۲): ۵۱۴-۵۲۶.

هزارجریبی، جعفر و نجفی، ملک محمد. (۱۳۹۱). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در ایران (با رویکرد جذب گردشگران خارجی). *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۲۳(۳): ۱۴۶-۱۳۳.

References

- Abaru, M. B., A. Nyakuni, and G. Shone. (2006). *Strengthening Farmers' Organizations: The Experience of Relma & Ulamp*. Nairobi: World Agroforestry Centre.
- Abdollahzadeh, G. H., Salehi, Kh., Sharifzadeh, M. Sh. & Khajehshahkahi, A. (2016). Investigating the Impact of Tourism on Sustainable Rural Livelihoods in Golestan Province. *Tourism planning and development*, 4(15): 111-163.
- Bazrafshan, M. & Samani, S. (2019). Factors Influencing the Development of Agritourism (Case study: Jahrom City). *Tourism management studies*, 14(47): 193-220. [In Persian]
- Belletti, G., Brunori, G., Marescotti, A. & Rossi, A. (2002). *Individual and collective levels in multifunctional agriculture*. Italy: University of Florence.
- Bjørkhauga, H. & Richards, C.A. (2008). Multifunctional agriculture in policy and practice? A comparative analysis of Norway and Australia. *Journal of Rural Studies*, 24(1), 98-111.
- Blacka, A., P. Couture, C. Coale, J. Dooley, A. Hankins, A. Lastovica, B. Mihalik, C. Reed, and M. Uysal. (2009). Agritourism. *Virginia Cooperative Extension publication* 310-003. <http://pubs.ext.vt.edu/310/310-003/310-003.html>.
- Burke, R. and Hughes, J.C. (2018). *Handbook of Human Resource Management in the Tourism and Hospitality Industries*. Edward Elgar Publishing, Inc., USA.

- Burton, R. J.F. & Wilson, G.A. (2006). Injecting social psychology theory into conceptualization of agricultural agency: towards a post-productivist farmer self-identity? *Journal of Rural studies*, 22(1).
- De Zutter, P., J. Cabero, and Wiener, H. (2006). Poverty; How to Accelerate Change: Experience, Results and Focus of an Innovative Methodology from Latin America. Cusco, Peru: DEXCEL Book Fund.
- Ghaderi, Z. & Henderson, J.C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village. *Tourism Management Perspectives*. 2(3), 47-54.
- Heidari Soreshjani, R., Kiani Salmi, S. & Basereh, H. (2018). Evaluation and Prioritization of Tourism Villages Using Multi Criteria Decision-Making Techniques (Case Study: Karaj). *Tourism Management Studies*, 13(43): 101-140. [In Persian]
- Hesam, M., Rezvani, M.R., Faraji Sabokbar, H. & Bastani, S. (2017). Assessment of tourism entrepreneurship development in rural areas (case study: villages of Larijan). *Human Geography Research Quarterly*, 48(4): 603-616. [In Persian]
- Heydari Sarban, V. (2012). Analysis of barriers affecting the development of tourism in Sardabeh village, Ardabil city. *Journal of Geography and Environmental Studies*, 1 (1): 81-68. [In Persian]
- Hezarjaribi, J. & Najafi, m.m. (2016). A Study on the Satisfaction Rate of Foreign Tourists in Iran. *Geography and environmental planning*, 23(3): 133-146 [In Persian].
- Holmes, J. (2006). Impulses towards a multifunctional transition in rural Australia: gaps in the research agenda. *Journal of Rural Studies*, 22: 142-160.
- Karimi, F. And Caesar, a. (1397). Iran's travel and tourism sector in 2017 and its effects on the economy. Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture. Retrieved November 2, 2017. Available at http://tccim.ir/images/Docs/TCCIMirBizReport_631.pdf [In Persian].
- Knickel, K. and Renting, H. (2000). Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*. 40(4):512-528.
- Liang, C.L., Su, F., Dunn, P., Pescatore, M. (2012). Exploring Situations of the Community-Based Multifunctional Agriculture in the New England Region. *Agricultural & Applied Economics Association's 2012 AAEA Annual Meeting*, Seattle, Washington, August 12-14.
- Lotfi, S., Ramzanzadeh Lesboei, M. & Ibrahimian, M. (2017). The Relation of Training and Knowledge with Development of Ecotourism

- Entrepreneurship (A Case Study of Desert Regions of Kerman). *Tourism Planning and Development*, 6(21): 54-76. [In Persian]
- Marsden, T. and Sonnino, R. (2005). *Setting up and management of public policies with multifunctional purpose: connecting agriculture with new markets and services and rural SMEs* (UK national report [WP 5], EU Multagri Project). Cardiff: Cardiff University.
- Marsden, T.K and Sonnino, R (2008). Rural development and the regional state: denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, 24(4), pp: 24-431.
- Moradjo Namin, M., Badie Zadeh, A., Heidar Zadeh, K. & Seyedin, H. (2019). Presentation of Value Chain Based Tourism Entrepreneurship Development Model in Iran: A Case Study of Ardabil Province. *Medical Journal of Mashhad University of Medical Science*, 6(62): 514-526 [In Persian].
- Morgan, S. L., Marsden, T., Miele, M. & Morley, A. (2011). Agricultural Multifunctionality and farmers' entrepreneurial skills: A study of Tuscan and Welsh farmers. *Journal of Rural Studies*, 26(2010), 116-129.
- Parra-López, C., Calatrava-Requena, J., and de-Haro-Giménez, T. (2008). A systemic comparative assessment of the multifunctional performance of alternative olive systems in Spain within an AHP-extended framework. *Ecological Economics*, 64 (2008): 820–834.
- Pirdadeh Beyranvand, K., Ahmadvand, M. & Sharafi Sarabi, V. (2019). The Human Driving Forces of Entrepreneurship Development in Tourism Sector: A Case Study of the Village of Istgah Bisheh in Khorramabad County. *Journal of Rural Research*, 9(4): 564-579 [In Persian].
- Potter, C. and Tilzey, M. (2005). Agricultural policy discourses in the European post-Fordist transition: neoliberalism, neomercantilism and multifunctionality. *Progress in Human Geography*, 29(5): 1-20.
- Rafiee, H. & Amirnejad, H. (2009). The Role of Education in Increasing Individual Willingness to Pay for Conservation of Caspian Sea. *Environmental Science*, 7(1): 95-108. [In Persian]
- Rahmani, B., Moridsadat, P. & Shahed, H. (2018). Structures affecting entrepreneurship in tourism areas of Hamadan city (Case study of tourism areas in the central part). *Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography*, 10 (2): 251-239. [In Persian]
- Rostami, F. & Zare, K. (2011). Rural tourism, the missing link in rural development. *National Conference on Cultural Industries and its Role in Sustainable Development*, Islamic Azad University, Kermanshah Branch. 17-18 March 2012. [In Persian]

- Saghaei, M. (2006). *Tourism: Nature and Concepts*. Tehran: SAMT Publications, first edition. [In Persian]
- Shams, Sh., Hosseini, A. & Khorshidian, R. (2016). Evaluating Fuzzy Analytical Hierarchy Process in Prioritizing Rural Tourism Development Scenarios (Case Study: Mazandaran Province). *Tourism Planning and Development*, 5(18): 158-178. [In Persian]
- Sharif, N.M. and Lonik, A.T. (2014). Entrepreneurship as a Catalyst for Rural Tourism Development. Shs web of conference. Retrieved at 3 May 2020. Available at: <http://www.shs-conferences.org><http://www.shs-conferences.org>.
- Soubbotina, T.P. (2004). *Beyond economic growth: An introduction to sustainable development*. Washington, D.C., the World Bank.
- Strzelecka, M. (2012). Individual and community empowerment enhancement in sustainable tourism development in post-communist Poland. *PhD. Dissertation, Department of Recreation, Sport and Tourism*, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Swanson, B.E. & Rajalahti, R. (2010). Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems Agriculture and Rural Development. Discussion Paper 45 2010 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- Todorović, S., Munćan, M., Miljković, M. (2009). *The growing importance of activities diversification for enhancing family farms competitiveness*. In D. Tomić, Z. Vasiljević and D. Cvijanović (Eds.), *The role of knowledge, innovation and human capital in multifunctional agriculture and territorial rural development* (pp. 331-336). Belgrade: European Association of Agricultural Economists.
- Van der Ploeg, J.D. (2000). Revitalizing agriculture: farming economically as starting ground for rural development. *Sociologia Ruralis* 40 (4): 497-511.
- Van der Ploeg, J.D. (2003). *The virtual farmer: past, present and future of the Dutch peasantry*. Assen (NL): Van Gorcum.
- Van Huylbroek, G. (2003). Preface. In: Van Huylbroek, G. & G. Durand (eds): *Multifunctional agriculture: A new paradigm for European agriculture and rural development*. Aldershot: Ashgate, pp. xii-vx.
- Wilson, G.A. (2007). *Multifunctional agriculture: A transition theory perspective*. Trowbridge: UK, Cromwell Press.
- Wilson, G.A., (2008). From weak to strong multifunctionality Conceptualising Farm-Level Multifunctional Transitional Pathways. *Journal of Rural Studies*, 24(3).

Winter, M., and Morris, C., (2004). Multifunctionality and farming systems: the noncommodity outputs of organic and integrated systems of agriculture. *Paper presented at the 2nd meeting of the Anglo-German Rural Geographers 'Rural multifunctionality: perspectives from policy-making, implementation and practice'*, University of Exeter, Exeter, UK, July 2004.

Zia-Tavana, M.H. & Amir Entekhabi, Sh. (2007). Procedure of Conversion in Village to City and its Results in Talesh Township. *Geography and Development Iranian Journal*, 5(10): 107-128 [In Persian]

استناد به این مقاله: محمودی، مریم، چیدری، محمد، کلانتری، خلیل، رکن الدین افتخاری، عبدالرضا. (۱۴۰۱)، تبیین برخی از عوامل موثر بر توسعه گردشگری کشاورزی در باغ‌های مرکبات (مورد مطالعه: استان‌های حاشیه دریای خزر)، *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۷(۵۷)، ۷۹-۱۱۱.

Tourism Management Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License